

Определение принадлежности персонажа к одному или другому полюсу дихотомий (дихотомия означает «рассечение на два») (экстравертность – интровертность, рациональность – иррациональность, логика – этика, сенсорика – интуиция) мы будем производить в произвольном порядке (как правило, именно так и происходит, когда мы пытаемся определить тип того или иного человека в действительности).

И даже в том случае, если в качестве объекта исследования нам достанется противоречивый образ, и сложится впечатление, что наш персонаж обладает признаками обеих функций любой из четырёх дихотомий в равной степени (например, автор наделяет персонажа свойствами как интроверта, так и экстраверта), это не должно нас смущать. Данная ситуация вполне естественна, так как в каждом типе, как отмечает Карл Густав Юнг в своей работе «Психологические типы», есть свойства обеих психических функций в любой из дихотомий, только в разной степени развития. Обычно та или иная функция перевешивает как в силе, так и в развитии [1]. И наша задача состоит в том, чтобы выяснить, какая именно психическая функция во всех четырёх дихотомиях доминирует. В результате проведённого анализа мы определим 4 функции психики исследуемого героя, что даёт нам возможность отнести его к одному из 16 типов личности.

У типов есть псевдонимы, которыми можно пользоваться на первом этапе, пока вы не освоите терминологию. Есть две системы псевдонимов: по известным представителям типа (Дон Кихот, Дюма, Робеспьер, Гюго, Жуков, Есенин, Максим Горький, Гамлет, Джек Лондон, Драйзер, Бальзак, Наполеон, Штирлиц, Достоевский, Габен, Гексли) – её предложила основатель соционики А. Аугустинавичюте, и по характерной черте данного типа (Искатель, Посредник, Аналитик, Жизнелюб, Маршал, Лирик, Инспектор, Наставник, Предприниматель, Хранитель, Критик, Политик, Администратор, Гуманист, Мастер, Советчик) – её предложил В. Гуленко, соционик из Киева.

ЛИТЕРАТУРА

1. Юнг, К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг. – АСТ, 2006. – 761 с.
2. Аугустинавичюте, А. Социон / А. Аугустинавичюте. – Чёрная белка, 2008. – 192 с.
3. Кемпински, А. Экзистенциальная психиатрия / А. Кемпински. – Совершенство, 1998. – 320 с.

Г.К. Семянькова (Віцебск, ВДУ імя П.М. Маішэрава)

ДАКЛАДНАСЦЬ У КАНТЭКСЦЕ МАСТАЦКАГА ТВОРУ

Дакладнасць – такая камунікатыўная якасць маўлення, якая прадугледжвае адпаведнасць яго сэнсавага боку (плану зместу) адлюстраванай рэчаіснасці і праяўляецца ва ўменні знаходзіць адэкватнае слоўнае выражэнне паняцця. Такім чынам, дакладнасць уяўляе сабой умённе правільна адлюстроўваць рэчаіснасць і правільна выказаць думкі і афармляць іх пры дапамозе слоў [1, с. 134].

Дакладнасць у першую чаргу залежыць ад правільнасці словаўжывання, ад выбару слова, якое найбольш адпавядае названаму ім прадмету ці з’яве, зместу выказвання і яго мэце. Пры выбары слова неабходна ўлічваць яго семантыку, стылістычную прыналежнасць, сферу ўжывання.

Так, напрыклад, назойнік *рэзюмэ* ў літаратурнай мове мае значэнне ‘кароткі вывад са сказанага, напісанага’, таму ўжыванне гэтага назойніка будзе да месца ў кантэксце *рэзюмэ аўтарэферата, даклада, артыкула*. Часам у маўленні названая лексема выкарыстоўваецца для абазначэння вынікаў дзеянняў, мерапрыемстваў, падзей: *рэзюмэ чэмпіяната, турніра, спаборніцтваў* (правільна: *вынікі чэмпіяната, турніра, спаборніцтваў*).

Як слухна заўважае М.В. Абабурка, рускім дзеясловам *открывать* і *закрывать* у беларускай мове адпавядаюць розныя лексемы: *адчыняць – зачыняць* (вароты, дзверы), *расплюшчыць – заплюшчыць* (вочы), *адкаркоўваць – закаркоўваць* (бутэльку), *расканвертаваць – заканвертаваць* (пісьмо), *разгортаваць – загортаваць, згортаваць* (кнігу, парасон, сшытак) [2, с. 25]. Адценні значэнняў кожнага са слоў уплываюць на спалучальнасць лексем, таму веданне гэтых асаблівасцяў дазваляе зрабіць маўленне дакладным і разнастайным.

Цяжкасці ўзнікаюць пры выбары слова з групы сінанімічных або паранімічных адзінак: *Конь залыпаў губамі і начаў чухаць старому спіну* (правільна *заварушыў губамі*); *Уранку старэйшага лейтэнанта выклікалі ў штаб брыгады* (правільна *старшага лейтэнанта*); *Я ўчора страціла ключ ад кватэры* (правільна *згубіла ключ*).

М.В. Абабурка таксама звяртае ўвагу на выпадкі неразмежавання значэнняў амонімаў і паранімаў людзьмі, што не клапацяцца пра культуру свайго маўлення [2, с. 26], таму з іх вуснаў можна пачуць *выразаць апендыцыт* (правільна *выразаць апендыкс*), *кампасіраваць талон* (правільна *кампасіраваць та-*

лон), скампраментаваць кагосьці (правільна скампраметаваць кагосьці), асабовы погляд, уклад (правільна асабісты погляд, уклад).

Сугучнасць паранімаў выкарыстоўваецца для стварэння стылістычнага эфекту, служыць сродкам гумару і сатыры. Паранімія пакладзена ў аснову своеасаблівага стылістычнага прыёму ў мастацкім творы – *паранамазіі*, сутнасць якога ў наўмысным збліжэнні сугучных слоў.

Паранамазія выкарыстоўваецца для стварэння гукавых эфектаў у паэтычных творах: *Стары плытагон, веснаходам асмужаны, / Вяжаиш плыты гнуткай віцінай Віцьбы, / Апошнюю дзеліш з сябрамі асьмушкі – / Дымкам самакрутак да Рыгі віцца* (Р. Барадулін), скурагаворках: *Паўка пакаваў пакупкі пакупнікам у папункі; Жвавы вожык жыва жуку пашыў кажух*. Для большай выразнасці выказання, стварэння каламбураў і камічных эфектаў лексічныя значэнні такіх слоў супастаўляюцца ці супрацьпастаўляюцца: *Хто ўладарыць, той і ўдарыць* (П. Панчанка); *Людзі трымаюць ордэр так, як трымаюць ордэн* (А. Вярцінскі).

Даволі пашыраны гэты прыём у загалюках фельетонаў і публіцыстычных артыкулаў: «*У гармоніі з гармонікам*», «*Ён быў паэт апальны ці апалены?..*», «*Фермы і фірмы*», «*Камбінатар з камбіната*», «*Рэформа будзе, калі будучы рэфарматары*», «*Журавіны ў Журавінцы*».

Дакладнасць маўлення прадугледжвае пэўныя патрабаванні да спецыяльнай лексікі. Так, тэрміны павінны быць адназначнымі ў межах дадзенай тэрмінасістэмы, сціслымі, нейтральнымі з эмацыйна-экспрэсіўнага пункту погляду, мець дакладны змест. Аднак пералічаныя патрабаванні захоўваюцца не заўсёды, гэта абцяжарвае зносіны ў навуцы, тэхніцы, упраўленні. Нават у лінгвістыцы сустракаюцца тэрміны-сінонімы: *мнагазначнасць – полісемія, палаталізацыя – памякчэнне, дрыжачы – вібрант*. Выкарыстанне такіх тэрмінаў патрабуе асаблівай увагі. Мнагазначныя тэрміны прыходзіцца ўжываць у такім слоўным кантэксце, які дазваляе выявіць іх дакладны змест, што часам прыводзіць да слоўнага лішку, да паралельнага выкарыстання тэрмінаў-сінонімаў: *палаталізаваныя (мяккія) зычныя*.

Замена тэрміна адпаведнай абрэвіятурай не павінна выклікаць цяжкасці пры ўспрыманні і расшыфроўцы яе, і тым больш – непатрэбных асацыяцый. Разгледзім вытрымку з аб'явы, змешчанай на дзвярах паліклінікі (значыць, тэкст разлічаны на масавага чытача): «*19 июня 2008 года с 10.00 до 17.00 Всеобластная акция: “НОРМАЛЬНОЕ АД – ЗДОРОВЬЕ НАЦИИ”*». *Если хотите измерить свое АД, приходите по адресу...*». Шчыра кажучы, аднаго прачытання аб'явы было недастаткова, каб зразумець, што размова ідзе пра артэрыяльны ціск, а не пра пекла. Прычына неразумення – запіс тэрміна абрэвіятурай, а назвы акцыі – вялікімі літарамі.

Вузкаспецыяльныя тэрміны, ужытыя па-за сферай, для якой яны характэрны, абавязкова патрабуюць тлумачэння: калі тэрміны не зразумелыя адрасату, яны не выконваюць інфарматыўную функцыю і перашкаджаюць ўспрыняццю і разуменню тэксту, а значыць, пазбаўляюць тэкст даступнасці.

Асаблівай увагі падчас выкарыстання патрабуюць інтэрферэмы – словы, якія ў розных мовах часткова ці поўнасцю супадаюць па гучанні, але адрозніваюцца па значэнні: рус. *диван* = бел. канапа, бел. *дыван* = рус. ковер; рус. *мех* = бел. футра, бел. *мех* = рус. мешок.

Памылкі назіраем у наступных сказах з перыядычнага друку:

Гэтыя некалькі часоў [трэба *гадзін*] *на дарозе сталі самымі страшнымі ў яго жыцці*.

Абнадзейвае, што ўлада ўпершыню загаварыла, па сутнасці, тым жа языком [трэба *мовай*], *якім мы гаворым*. Руская лексема *язык* мае больш шырокае значэнне, чым беларуская: яна адпавядае беларускім *язык* і *мова*.

*Заробленыя ў дзень рэспубліканскага суботніка сродкі ў добраахвотным парадку пералічваюцца на асобны рахунак райвыканкама, як гаворыцца, на *благія** [трэба *добрыя, карысныя, патрэбныя*] *справы*. У беларускай мове прыметнік *благі* мае наступныя значэнні: 1. які не мае станоўчых якасцей (благая зямля); 2. які не адпавядае патрабаванням маралі, дрэнны ў маральных адносінах (благая кампанія); 3. нездаровы, худы, хваравіты (благі з твару); 4. непрыемны для іншых (благія манеры); 5. які не абяцае нічога добрага (благія сны); 6. які выклікае агіду, гадкі (благія словы). Як бачым, усе шэсць значэнняў заключаюць адмоўную характарыстыку. З кантэксту ж бачна, што словазлучэнне *на благія справы* мае станоўчае значэнне.

Дакладнасць маўлення патрабуе не толькі ведання значэння слоў, але і ўмення ўлічваць іх спалучальнасць – здольнасць уступаць у кантэкст з іншымі словамі. Несвабодная спалучальнасць абмяжоўвае кантэкст слова, патрабуе побач з ім толькі асобных слоў: дзеяслоў *адкаркаваць* кіруе выключна словамі *бутэлька, бочка*; дзеяслоў *расплюшчыць* – назоўнікам *вочы* і г. д. Адною з распаўсюджаных памылак з'яўляецца парушэнне нормаў лексічнай спалучальнасці, што вядзе да недакладнасці маўлення: *дасягнутыя недахопы* (лексэма *недахопы* не спалучаецца са словам *дасягнутыя*), *паменшыць узровень* (трэба *знізіць узровень*), *заняць першыя месцы* (трэба *заваяваць першыя месцы*). Частка такіх памылак дапускаецца ў выніку кантамінацыі – змешвання двух блізкіх па смантыцы словазлучэнняў.

Стылістычная спалучальнасць звязана са стылістычнай афарбоўкай моўных сродкаў. Так, стылістычна афарбаваныя адзінкі свабодна спалучаюцца са словамі з такой жа афарбоўкай. І наадварот, стылістычна

нейтральныя словы свабодна спалучаюцца толькі з нейтральнымі. У сказе *Дзяржаўнай праграмай праду-гледжаны дадатковы выпуск садавінава-ягадных натуральных вінаў, моцных вінаў палепшанай якасці, якія выцясяць таньня віны нізкіх гатункаў, так зване чарніла, барматуху* словы маюць кніжную ці стылістычна нейтральную афарбоўку, таму лексемы *чарніла* і *барматуха* праз сваю зніжаную стылістычную канатацыю выбіваюцца з кантэксту кніжнай лексікі. У сувязі з гэтым іх выкарыстанне бачыцца нам немэтазгодным, недарэчным, тым больш што ніякай новай інфармацыі яны не нясуць, а толькі з'яўляюцца стылістычнымі сінонімамі да выразу *таньня віны нізкіх гатункаў*.

Такім чынам, прычынамі недакладнасці, двухсэнсоўнасці, незразумеласці выказвання з'яўляюцца: 1) ужыванне слоў у неўласцівым для літаратурнай мовы значэнні; 2) няўмелае выкарыстанне сінонімаў, паронімаў, тэрмінаў, мнагазначных слоў, амонімаў; 3) міжмоўная лексіка-семантычная інтэрферэнцыя ва ўмовах білінгвізму; 4) парушэнне нормаў лексічнай, граматычнай і стылістычнай спалучальнасці слоў; 5) слоўная збытکوўнасць; 6) слоўная недастатковасць.

Хуткае і дакладнае ўспрыманне маўлення абцяжарваецца таксама наступнымі недахопамі ў яго структуры: 1) нанізванне склонаў; 2) парушэнне парадку слоў у сказе: *Патрабуецца на пастаянную работу супрацоўнік для аддзела, які мае вышэйшую адукацыю*; 3) вялікая колькасць пабочных і аднародных членаў сказа, адасобленых канструкцый, даданных частак, што робіць сказ надзвычай цяжкім для ўспрыняцця: *... Толькі ў ціхіх ночы пад раніцу, калі ападала раса і туман засцілаў усё на свеце, аж не было відаць платоў за хатамі і высокага, як дастаць рукой, гарбатага, што мядзведзь, сланечніку ў гародчыку, рабілася свежа і сыра*.

У розных стылях патрабаванні да ступені праяўлення дакладнасці неаднолькавыя. З усіх стыляў найменшая дакладнасць уласціва размоўнаму стылю, асноўнай формай рэалізацыі якога з'яўляецца вусная мова. Умовы вусных зносін (найперш непадрыхтаванасць, экспромтнасць) прыводзяць да таго, што ў гэтым стылі часта дапускаюцца недакладнасці. Аднак непасрэдны характар зносін дазваляе іх удакладніць (суразмоўца задае ўдакладняльнае пытанне ці сам аўтар заўважае дапушчаны недахоп і выпраўляецца). Узаемаразуменню дапамагаюць таксама жэсты, міміка, рухі.

Пісьмовае ж маўленне пазбаўлена такіх магчымасцей, таму яно павінна быць зразумелым і дакладным. Вось чаму да тэкстаў кніжных стыляў, якія рэалізуюцца пераважна ў пісьмовай форме, прад'яўляюцца больш жорсткія патрабаванні адносна дакладнасці.

У афіцыйна-справавым стылі недапушчальныя двухсэнсоўнасць, суб'ектыўзм і іншыя праявы недакладнасці, бо яны звязаны з парушэннем функцыі рэгулявання прававых зносін.

У навуковым стылі асабліва патрабаванні прад'яўляюцца да дакладнасці паняццяў, тэрмінаў, фармулёвак, апісання эксперыментаў і іх вынікаў. Захаванне гэтых умоў і забяспечвае выніковасць навуковых зносін.

У публіцыстычным і мастацкім стылях дакладнасць уяўляе даволі складаную з'яву, звязаную з неабходнасцю не толькі правільна выказаць думку, але і ўздзейнічаць на пачуцці адрасата. Дакладнасць тут вызначаецца найперш адпаведнасцю слова вобразнаму зместу. Таму нярэдка назіраецца пашырэнне межаў лексічнай спалучальнасці: *Туды, у казку на Раство, дзе снегу шэпт і елак харакство, дзе парасон нябёсаў дакрануўся да зямлі – і зоры пакаціліся на свеце* (А. Багамолава).

Мастацкае маўленне своеасаблівае, бо ў ім прадметная і паняццёвая дакладнасць грунтуецца на вобразнай дакладнасці, якая часцей за ўсё будзеца на рэчыўным (рэальным), словаўтваральным і эстэтычным значэннях слова [2, с. 23].

Парушэнне прадметнай дакладнасці ў мастацкім стылі тлумачыцца тым, што мастацкі твор не з'яўляецца люстраным адбіткам рэальнасці. Аднак кожны сапраўдны мастак слова імкнецца як мага больш дакладна паказаць рэальнасць, сведчаннем чаго з'яўляюцца розныя рэдакцыі аднаго і таго ж твора. Параўнаем, напрыклад, два варыянты сказаў з камедыі Янкі Купалы «Паўлінка»: *Ён-то нічога, але тата – дык жыўцом бы яго спаліў*. – *Ён-то нічога, але тата – дык жыўцом бы яго з'еў*.

Такім чынам, дакладнасць мастацкага стылю ствараецца рэалізацыяй у слове задумы аўтара, а таксама адпаведнасцю слова не толькі прадмету ці з'яве, што апісваюцца, але і ідэйна-эстэтычнай ацэнцы прадмета.

ЛІТАРАТУРА

1. Плещенко, Т.П. Стилистика и культура речи: учеб. пособие / Т.П. Плещенко, Н.В. Федотова, Р.Г. Чет; под ред. П.П. Шубы. – Мн.: ТетраСистемс, 2001. – 544 с.
2. Абабурка, М.В. Культура беларускай мовы / М.В. Абабурка. – Мн.: Выш. шк., 1994. – 122 с.